

Емма Гансова, д. філос. н.

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського, Україна*

СОЦІАЛЬНИЙ "ВЕЛФЕР" І СОЦІАЛЬНІ ПОТРЕБИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Emma Gansova, ScD in Philosophy

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynskiy, Ukraine

SOCIAL "WELFARE" AND SOCIAL NEEDS: THEORETICAL CONTEXT

This article addresses the question of any society need for a social welfare system. Social welfare involves helping people and societies to function more effectively in their environment. The aim of our article is studying common and specific needs, ways of their meeting, the role of welfare in this process. It is very important to be aware of problems concerning people of different age, state of health, social position and status. So many aspects of living can be troublesome.

We are going to investigate the essence of the notion «need», types of needs, a function of environment and social institutes. The problem of needs is the subject of psychology, philosophy, sociology. We would like to propose the kind of integration of different scientific approaches.

We also have to pay attention to the ways of meeting needs. Needs are connected with other mechanisms of direction of people behavior – interests, motivations, values, and so on. There is such an aspect of this problem as social politics. So social welfare is a substantial part of the state social politics.

Keywords: social "welfer", needs, socialization, social well-being, social order.

Однією з форм конкретної практичної реалізації соціальної політики є соціальний захист населення. Феномен соціальний «велфер» – це суттєвий елемент державної соціальної політики, що вкрай важливий при здійсненні соціальної допомоги. Адже важливо знати та враховувати потреби людей похилого віку та інших вікових категорій, а також потреби людей, які опинились у складних життєвих обставинах.

Треба також заглибитись в сутність поняття «потреба». В науковій літературі існує відповідна класифікація потреб. Доцільним є підхід, який передбачає інтеграцію психологічного, філософського та соціологічного аспектів. Потреби пов'язані також з іншими механізмами спрямованості дії, а саме з інтересами, мотивами та цінностями.

Метою статті є характеристика загальних та специфічних потреб, засобів їх задоволення та роль соціального «велферу» в цьому процесі.

Роберт Баркер визначає потреби як: фізичні, психологічні, економічні, культурні та соціальні вимоги, що необхідні для виживання, добробуту та здійснення будь-якої діяльності¹.

Особистість і суспільство мають потреби. Людина – це складний організм, народжений з потенціалом, що забезпечує зростання, навчання і пошук відповідей на питання, що пов'язані з проблемами розвитку.

Існує також фізичне і соціальне оточення, що забезпечує ресурси, які дозволяють спростити реалізацію людського потенціалу, з одного боку, і створює певні перешкоди і труднощі для їх реалізації, з іншого. Протягом усього життя ми також потребуємо допомоги інших людей, щоб максимізувати результат наших дій.

На ранній стадії розвитку людина відчуває потребу в харчуванні і захисті. Фізіологічні потреби пов'язані з виживанням у сприятливому середовищі з метою збереження здоров'я. Це – біологічний контекст людських потреб.

¹ Barker, R. (1991). *The Social Work Dictionary*. Washington, DC: NASW, 153.

Наступний рівень людського існування пов'язаний з фізичними елементами середовища – повітрям, водою, рослинністю, які можуть спростити або ускладнити зусилля щодо реалізації генетичного потенціалу.

Соціальне оточення також сильно впливає на людське життя. Воно створює умови для структурування повсякденної поведінки. Інші індивіди, сім'я, малі групи, організації, об'єднання та соціальні інститути, включаючи соціальну допомогу, соціальну допомогу («велфер»), – все це елементи соціального оточення, соціального середовища. Таким чином, наші цінності та вірування, норми, що керують нашою поведінкою, ролі, які ми граємо, – все це похідне соціального середовища, культури, суспільства в цілому¹.

Дослідники проблеми потреб наполягають на тому, що для їх задоволення необхідна наявність чотирьох умов: економічних, що включають виробництво товарів і послуг; фізіологічних – народження нового покоління, що повинно прийти на зміну попередньому; соціальних, а саме, соціалізацію, навчання і формування необхідних умінь і навичок; політичних. З останніми пов'язана наявність влади, яка б гарантувала і забезпечувала присутність даних умов.

Таким чином, члени суспільства і саме суспільство залежать один від одного.

Слід розрізняти загальні потреби, що притаманні всім людям і специфічні. Різноманітність потреб пов'язано з біологічними, психологічними, соціальними і культурними відмінностями.

Загальні потреби – базові для виживання і розвитку. Найбільш популярною класифікацією таких потреб запропонована Абрахамом Маслоу.

Різноманітність в суспільстві має біологічну, психологічну, соціальну і культурну основу, що впливає на спосіб вираження і задоволення потреб.

Найбільш значущими типами потреб є потреби, обумовлені приналежністю акторів до гендерних, вікових, расових, етнічних, соціоекономічних груп.

Існує безліч прикладів впливу особливостей групової приналежності індивідів на реалізацію їхнього потенціалу. Дослідження показали, що фізичне благополуччя дітей залежить від економічного статусу їх опікунів. Діти, що народилися в бідних сім'ях, швидше можуть мати вроджені вади, ніж в сім'ях забезпечених. Це стосується їх ваги і стану здоров'я. Вони також, найімовірніше, страждали від голоду і соціального ігнорування, перебуваючи за межею бідності. Такого роду суб'єкти відчувають потребу в любові, повазі і самоактуалізації.

Таким чином, відзначимо, що діти і дорослі, чоловіки і жінки мають як загальні потреби, так і специфічні. Такими ж є і способи їх задоволення.

Людські потреби не постійні, так як вони приймають різні форми протягом усього періоду життя. Життєвий простір – це період від народження до смерті. Він має хронологічні стадії, що асоціюються з різними очікуваннями з приводу того, як повинні бути задоволені потреби. Наприклад, очікується, що багато хто з психологічних, емоційних і соціальних потреб підлітків повинні задовольнятися в контексті їх шкільного досвіду, насамперед, у результаті взаємодії з однолітками в процесі занять спортом, проведення дозвілля та ін. Дорослі задовольняють ці потреби в результаті спільної роботи, рекреаційної діяльності, інтимних відносин.

Однак, можливості задоволення потреб залежать від соціального контексту. Якщо в минулі століття можна було виявити дітей, зайнятих роботою в шахтах, на фабриках, у сільському господарстві, то в сучасному суспільстві діти захищені сім'єю, інститутами, спеціальними організаціями, державою. Хоча існують відмінності в ставленні до дітей, що обумовлені матеріальним і соціальним статусом сімей. Відмінності також обумовлені і типом країни або суспільства. Як відомо, сьогодні в світі існують країни з різним рівнем соціального розвитку: країни розвинені, що розвиваються і слабо розвинені. Так, наприклад, понад мільйон дітей в Мексиці живе на вулиці, без сім'ї.

Фізичний, психологічний і соціальний розвиток – це процес, що триває до тих пір, поки людина не стає самодостатньою. Генетична програма на біологічний і фізичний розвиток. Однак, хвороби, нещасні випадки та природні катаклізми можуть виникнути в будь-який момент. Крім того, не так багато людей в індустріально розвинених суспільствах можуть самостійно забезпечувати себе їжею, споруджувати власне житло, виготовляти одяг. Задоволення базових фізичних потреб зазвичай вимагає співпраці з іншими. Більшість людей змушені заробляти, щоб купувати найнеобхідніше у інших людей.

¹ Doyal, L., Gough, I. (1991). *A Theory of Human Needs*. New York, 79.

Процес задоволення фізичних потреб у сучасному світі передбачає взаємодію безлічі людей зі складним соціальним оточенням.

Період біологічної безпорадності може впливати і на інші потреби. Діти особливо залежать від інших для задоволення своїх емоційних, інтелектуальних, персональних і соціальних потреб, для гарантії їх фізичного виживання.

Люди похилого віку виявляють, що їх соціальні відносини і їх психологічне благополуччя наражаються на небезпеку, якщо вони виявляються незалежними від інших. Дорослі в будь-якому віці можуть також зазнавати труднощів в їх соціальних відносинах, якщо їх незалежність зменшується через хворобу, нещасний випадок або втрати постійної роботи.

У міру просування в життєвому просторі люди задовольняють свої базові потреби різним способом. Емоційні проблеми, такі як подолання стресу, перенесення на інших стану афекту, адекватне сприйняття оточення, контролювання власних почуттів будуть більш ефективними у тих, хто дозрів емоційно.

Відбувається інтеграція раціональних, чуттєвих і моральних елементів поведінки. Особисті цілі прояснюються, обираються стратегії для їх досягнення.

Як приклад можна звернутися до такого факту як зміна ролі жінок в США. Порівняно з минулим століттям сьогодні жінки мають значний доступ до освіти і роботи, адже посилилось прагнення жінок до самостійності, автономії і особистого благополуччя.

Ще одним результатом цих змін стало те, що жінки перестають бути жертвами фізичного/домашнього насильства. У цьому разі зростає здатність індивідів ефективно задовольняти свої потреби, а соціальні проблеми починають зменшуватися¹.

Задоволення потреб – це динамічний процес. У міру того, як люди ростуть і змінюються, вони використовують нові ресурси і стикаються з новими обставинами на кожній стадії. Ми можемо побачити в цьому процесі як загальні ознаки, характерні для життя людей, так і особливі, обумовлені біологічними, психологічними і соціальними факторами.

У житті людей відбуваються зміни під впливом змін в їх фізичному і соціальному оточенні. Фізичне середовище – це об'єкт коротко- і довгострокових змін (засуха, повінь, землетрус та інші природні катаклізми, що здатні швидко змінити умови, в яких живуть люди). Довгострокові зміни, такі як поступове руйнування орних земель, лісів, забруднення навколишнього середовища в результаті урбанізації та індустріалізації, – створили головні проблеми для багатьох народів, які проживають в різних країнах Європи та Америки.

Згідно з даними ООН, 26 % орної землі і пасовищ деградовані через деструктивну людську діяльність².

Забруднення водних ресурсів стає загрозливим. Наприклад, вода тільки з 4 % більшості річок в Європі стає придатною після дезінфекції. Половина міст і 15 % промислових підприємств не мають водоочисних споруд.

Драматичним прикладом стала катастрофа на ЧАЕС. Відбувається хімічне виснаження озонового шару в атмосфері, який необхідний для захисту шкірного покриву.

Зміни також мають все зростаюче значення для соціального оточення. З розвитком індустріалізації, а так само в зв'язку з появою вільного підприємництва в колишніх соціалістичних країнах, умови для економічного виживання суттєво змінилися. Інфляція, розбалансованість у сфері торгівлі, зростання транснаціональних корпорацій, – все це впливає на зайнятість і економічне благополуччя мільйонів людей. Біржова криза в США миттєво впливає на цінову ситуацію в усьому світі. Спад споживчої активності в США може спричинити скорочення імпорту і, відповідно, скорочення кількості робочих місць в країнах, які експортують свою продукцію в США.

На безліч інших аспектів соціальної сфери також впливає економічний фактор. Суспільство, держава відповідальні за рівень бідності, злочинності та кількість безпритульних. Сім'ї можуть бути ефективними, якщо обоє з подружжя працюють для того, щоб задовольнити мінімальні потреби. Сільські жителі економічно депресивних територій переїжджають в іншу місцевість у пошуках роботи. Однак, це призводить до скорочення чисельності платників податків унаслідок чого скорочується фінансування будівництва доріг, житла, навчальних закладів в регіонах, які залишають

¹ Straus, M. (1983). Ordinary violence, child abuse, and wifebating. *The Dark Side of Families*. CA: Sage, 213-234.

² UN (1993). *Report on the World Social Situation*. <ST/ESA/235E/1993/Rev.1.NewYork:United Nations>. (2019, травень, 04).

жителі. Економічні та політичні труднощі виникають у емігрантів, особливо у нелегальних. У цьому випадку зростає кількість конфліктів, рівень безпритульності і безробіття.

Протягом 80-х років у США був прийнятий закон, згідно з яким кількість іммігрантів має бути лімітоване, а також повинен бути посилений контроль за нелегальною імміграцією. У 1994 році було запропоновано не виплачувати допомогу легальним і нелегальним іммігрантам.

Іммігранти стають найбільш чутливими до навколишнього середовища в разі змін умов. У відповідь на економічні труднощі більшість працездатних членів сімей емігрують в інші країни в надії заробити більше грошей, щоб знову відновити сім'ю.

Люди, які емігрують нелегально ризикують своїми життями. Еміграція створює одночасно труднощі і сприятливі можливості. Стимулом для членів таких груп стає можливість отримати освіту і потім працювати в школах, соціальних службах, створювати свій бізнес, тобто все, що повинно служити людям. Деякі громади, до складу яких входять іммігранти, стають сильнішими і життєздатними, інші – зберігають свою національну ідентичність.

Транснаціональні корпорації дають роботу представникам тих народів, які борються за свої громадянські, соціальні та економічні права. Водночас безробітними стають ті, хто не є членом об'єднань, організацій.

Генетична спадковість і зміни у фізичному і соціальному середовищі – найбільш значимі для соціального благополуччя та впливають на вибір індивіда.

Сприятливі можливості для індивідів зазвичай залежать від етно-національної, класової, гендерної приналежності. Расизм, сексизм та інші форми інституційної дискримінації можуть створювати незвичайний життєвий простір. Стикаючись з подібними обставинами, багато людей роблять особливий вибір, використовуючи свій професійний і освітній потенціал. Іноді, люди обмежені у своєму виборі через наявність перешкод з боку їх оточення.

Слід більш детально проаналізувати три типи поведінки.

Перший тип поведінки пов'язаний із задатками і здібностями, якими вони володіють, але при цьому останні залишаються не реалізованими. Часто індивіди не інформовані щодо відповідних організацій та їх програм. В цьому разі необхідно краще інформувати населення, забезпечуючи їх відповідною рекламою. Це могло б посприяти в задоволенні потреб даного виду¹.

Другий тип поведінки передбачає навички, пов'язані зі здатністю уникати деструктивних дій. Куріння, зловживання алкоголем і наркотиками, примушування інших при вирішенні власних проблем, – все це створює більше перешкод, ніж та кількість проблем, з якими люди звикли справлятися.

Третій тип поведінки – це планування майбутніх можливих дій. Цей вид поведінки володіє довгостроковими і короткостроковими компонентами. Хорошим прикладом є утворення. Тобто не миттєве задоволення потреб. Освіта закладає основи зростання і робить більш доступним бажаний вид діяльності. Однак не існує безпосереднього зв'язку між освітою і майбутньою кар'єрою.

Довгострокове планування важко здійснювати. Часто залишається незрозумілим, як може вплинути зайнятість людини в даний час на її проблеми в майбутньому. До того ж вирішення негайних проблем вимагає такої витрати енергії, що її не залишається для подолання майбутніх життєвих труднощів. Молоді люди, особливо представники груп, які відчувають дискримінацію, мають досить неясну перспективу. Однак без планування задоволення потреб залишатиметься епізодичним і неефективним.

Отже, всі описані вище типи поведінки дозволяють зрозуміти, чому люди потребують допомоги. Водночас існує відповідальність суспільства за реалізацію індивідуальних потреб. Так само, суспільство має власні потреби, пов'язані зі структурою та порядком. Це – соціетальні потреби.

Соціетальне благополуччя забезпечує реалізацію індивідуальних цілей. Соціальні інститути, такі як сім'я, школа, громадські організації, економічна і політична системи функціонують спільно, забезпечуючи ресурсами індивідів.

Соціальний порядок – це важлива умова благополуччя і добробуту. Дане поняття означає підтримку передбачуваних зразків поведінки, що роблять можливим спільне співіснування людей. Суспільство – це, значною мірою, спільнота людей, що дотримуються певних правил. Якщо ці правила порушуються, організована поведінка стає неможливою, і суспільство дезінтегрується, перетворюючись у безліч непередбачених взаємодій між індивідами і групами. Цей вид

¹ Fedders, Ch., Elliot, L. (1987). *Shattered Dreams*. New York: Harper and Row.

дезінтеграції ускладнює задоволення потреб для більшості людей. Навіть у ситуації конкуренції і конфлікту необхідно дотримуватися певних правил. Компанії змагаються один з одним, обслуговуючи клієнтів. Існують певні правила гри для політичних партій. На рівні міжособистісних відносин важливо у разі конфлікту досягати взаємного співробітництва та підтримки.

Досягнення консенсусу в суспільстві можливе, якщо його члени мають спільні цілі, вірування і цінності, а зразки взаємодії залишаються стабільними. Однак дана ситуація була можливою в доіндустріальному суспільстві, де існувало незначне розходження між людьми і вони мали тенденцію діяти і думати однаково¹.

У сучасному суспільстві соціальна фрагментація і спеціалізація, обумовлені стилем життя, етнопонаціональними і культурними особливостями і т. д. Американський соціолог Роберт Беллах у своїй праці «Звичаї серця» досліджує відносини в американському суспільстві. Його цікавить, чому більшості північних американців вкрай складно спілкуватись з членами сім'ї, своїми сусідами та співгромадянами². Автор визначив основні підстави подібних відносин. Це – відмінність в доходах, географічна мобільність, ослаблення сімейних традицій, зростаюче бажання особистісного відокремлення. У такому суспільстві досягнення консенсусу неможливе лише за рахунок соціального порядку.

Серед різних стратегій, що використовуються суспільством з метою руйнування усталених зразків поведінки, найбільш загальною та ефективною є стратегія соціалізації. Дж. Мітчелл визначає соціалізацію як процес, в ході якого індивіди самостійно навчаються поводитися відповідно до стандартів, які превалюють у їх культурі³.

Найбільш інтенсивно соціалізація відбувається протягом періодів дитинства, коли поведінкові зразки та соціальні експектації формуються в сім'ї та школі. Більшість поведінкових зразків засвоюється завдяки спостереженню, тому що діти копіюють поведінку батьків і однолітків. Соціалізація триває протягом усього життєвого циклу, хоча і менш інтенсивно, ніж в період раннього дитинства.

Соціалізація ефективна в більшості ситуацій для більшості людей. Це – засіб контролю поведінки, тому що вона вбудована в операції, вироблені багатьма інститутами, особливо родиною, системою освіти, релігійними організаціями. Природно, що відмінність культур в сучасному суспільстві є джерелом відмінностей вірувань і поведінкових зразків. Проте, цінності та поведінку утворюють істотний внесок в суспільне солідарність.

Інший контролюючий механізм включається в випадках, якщо усталені норми носять примусовий характер. Вони ранжуються, починаючи з вираження несхвалення і до офіційного покарання (фізичного обмеження, арешту, тюремного ув'язнення).

Підтримка соціального порядку – це суттєвий внесок в наданні допомоги людям при задоволенні їхніх потреб. Це робить більш імовірним їх раціональне бачення загальних перспектив, що стосуються потреб і стратегій їх досягнення.

Будь-яка форма соціального контролю стосується проблеми потенційних конфліктів між потребами суспільства і правами індивідів.

Завжди існує ризик, що домінуючі в суспільстві групи будуть застосовувати свою силу для тиску на інші групи, позбавляючи їх права переслідувати свої цілі, що відповідають їхнім очікуванням. Прикладом може слугувати ставлення корінних американців до афро-американців у США.

Слід відзначити, що система «велфера» допомагає задовольняти потребами трьома способами. Вона зменшує перешкоди для благополучного існування, підсилює здібності людей долати труднощі і забезпечує необхідними ресурсами. Ця діяльність є головною функцією системи соціального «велфера». Також виокремлюють очевидні і латентні функції соціального «велфера». Очевидною функцією соціального «велфера» є навмисне, раціональне дотримання послідовності програм. Латентна функція не пов'язана з послідовністю програм. У той час як очевидна функція зазвичай описується як вигода для користувачів програм і для блага всього суспільства, латентна функція призначена для обслуговування нужденних громадян і обслуговує спеціальні потреби панівних і впливових верств населення.

¹ Federico, R., Schwartz, J. (1983). *Sociology*. New York: Random House.

² Bellah, R. (1985). *Habits of Heart*. Berkeley: University of California Press.

³ Mitchell, G. (1979). *A New Dictionary of the Social Sciences*. New York: Adline.

References:

1. Barker, R. (1991). *The Social Work Dictionary*. Washington, DC: NASW. [in English].
2. Bellah, R. (1985). *Habits of Heart*. Berkeley: University of California Press. [in English].
3. Doyal, L., Gough, I. (1991). *A Theory of Human Needs*. New York. [in English].
4. Fedders, Ch., Elliot, L. (1987). *Shattered Dreams*. New York: Harper and Row. [in English].
5. Federico, R., Schwartz, J. (1983). *Sociology*. New York: Random House. [in English].
6. Mitchell, G. (1979). *A New Dictionary of the Social Sciences*. New York: Adline. [in English].
7. Straus, M. (1983). *Ordinary violence, child abuse, and wifebating. The Dark Side of Families*. CA: Sage, 213-234. [in English].
8. UN (1993). *Report on the World Social Situation* <ST/ESA/235E/1993/Rev.1.NewYork:United Nations>. [in English].